

Қазақстан Республикасы
Білім және ғылым министрлігі
Ғылым комитеті
А.Байтұрсынұлы атындағы Тіл білімі институты

*Қазақ тілінің
тарихы мен
түркітану мәселелері*

МАЗМҰНЫ ҒАЛЫМ ТУРАЛЫ ТОЛҒАНЫС

<i>Сыздық Р.</i> Тіл тарихының тамыршысы	5
<i>Мәжітаева Ш.</i> Үлкен ғалым, ұлағатты ұстаз	8
<i>Қосымова Г.</i> Қазақ тілін көне түркі тіліне жақындатқан ғалым	11
<i>Манкеева Ж.А.</i> Шежіре тілі – кешенді тілдік дерек	15
<i>Базарбаева З.</i> Профессор Б.Әбілқасымовтың еңбектеріндегі фонетика мен орфография мәселелері	18
<i>Момынова Б.</i> Профессор Б.Әбілқасымов зерттеулерінің негізгі бағыттары... ..	23
<i>Айдарбек Қ.Ж.</i> Профессор Б.Әбілқасымовтың еңбектеріндегі терминология мәселелері	32
<i>Сәдуақас Н.Ә.</i> Қазақ жазба әдеби тілін зерттеуші	37
<i>Рапишева Ж.</i> Алғашқы қазақ газеттерінің тілін зерттеген ғалым	40
<i>Сапарбекова Г.Ж.</i> Тарихи таным: бірлесе зерттеу барысында	43

ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІ ТАРИХЫ. БАСПАСӨЗ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ.

<i>Тектігүл Ж.О.</i> Сөздер тіркесімінің тарихи орын тәртібі жайында	49
<i>Қарағұлова Б.С.</i> Көнерген сөздердің терминге айналу жолдары	53
<i>Симбаева С.</i> Ноғайлы дәуірі жырларының қазақ ауызша әдеби тілін қалыптастырудағы рөлі	56
<i>Советова З.</i> Кейбір көнерген атаулардың этномәдени мәні («Қобыланды батыр» жыры негізінде)	61
<i>Ермахан Л.Т.</i> Газет тілінің тарихи-әлеуметтік қызметі	66
<i>Адамбаева Г.</i> Қазақ жазуына орыс графикасын енгізу тарихынан	69

ТҮРКІТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ. ЖАЗБА ЕСКЕРТКІШТЕР ТІЛІ.

<i>Сағындықұлы Б.</i> Түркі тілдеріндегі көмектес септік жалғауларының даму тарихы	75
<i>Садықов Т.</i> «Дивану лугат-ит түрк» эстелигиндегі ат атоочтордун колдонулушы	80
<i>Каримов Б.Р.</i> Проблемы развития единства тюркских народов и повышения статуса национальных тюркских языков (на примере казахского языка)	89
<i>Сабыр М.</i> Орта ғасыр жазба ескерткіштері тіліндегі фразеологизмдердің құрылымдық сипаты	93
<i>Сейтбекова А.</i> «Жамиғ-ат тауарих» тарихи жазба ескерткішіндегі араб және парсы элементтерінің қолданысы	99
<i>Мұхтаров С.С.</i> Орыс түркологтарының қазақ тілі грамматикалық құрылысына қатысты алғашқы еңбектері	106

ФОНЕТИКА. ГРАММАТИКА.

<i>Қалиұлы Б.</i> Тіліміз жалғамалылық құрылымға қалай келді?	113
<i>Жаңабекова А.Ә.</i> Функционалды-семантикалық квалитативтілік өрісінің перифериялық компоненттері (-лық/лік, -лы/лі, -сыз/сіз тұлғаларының квалитативті семантиканы жасауға қатысы)	117

<i>Мажитаева Ш., Абдразакова А.</i> Тұрақты тіркестер құрамындағы сан есімдер қолданысы хақында	124
<i>Жұбаева О., Әбсаттар Ә.</i> Грамматикадағы тілдік білімнің концептуалдануы.....	128
<i>Раздан Ж.</i> Қалып етістіктерінің лексика-семантикалық ерекшеліктері.....	137
<i>Солтанбекова А.</i> Етістіктің субъектіге бағытталған сипаты	140
<i>Қаршығаева А.</i> Қазақ тілі дыбыстарының артикуляциялық белгілерінің жиынтық моделі	144
<i>Сапарова Қ.</i> Әдеби тілді дамытудағы сөзжасамның орны	148

ЛЕКСИКОЛОГИЯ. СТИЛИСТИКА.

<i>Алдашева А.</i> Ғылыми мәтіннің тілдік-стильдік сипаты	155
<i>Смағұлова Г.</i> Фразеологияның қазіргі жағдайы мен әлемдік ғылымдағы даму тенденциясы	160
<i>Абилмажинова А.Б.</i> Оралхан Бөкейұлының прозасындағы ұлттық бейне	164
<i>Снасапова Г.</i> Қазақ және ағылшын тілдеріндегі зоонимдік метафоралардың танымдық сипаты	168
<i>Есинбаева Ж.У.</i> Ғылыми-көпшілік мәтіннің кейбір стильдік ерекшеліктері	172
<i>Мажитаева Ш., Ж.Қасқатаева.</i> Қазақ тіліндегі кейбір түр-түстердің лексикалық және символдық мағыналары	176
<i>Қонарбаева А.</i> Шәкәрім шығармашылығындағы қоғамдық-философиялық ұғымдарға қатысты атаулар.....	180
<i>Маралбек Е.</i> Мөлшер мәнді сөздердің қалыптасуы мен зерттелуі	183
<i>Мұстафина Ш.</i> Рецензия тіліндегі бағалауыштықты білдіретін сөздер.....	193
<i>Өтепова А.</i> Монғолиядан келген оралман қазақтардың ауызекі сөйлеу тіліндегі ерекшеліктер.....	198
<i>Аширова Б.С.</i> Қазақ тіліндегі нормативті-жарлықшы құжаттар лексикасының арасалмағы	201
<i>Амангелді А.А.</i> Қазақ тіліндегі жылқыға байланысты диалектілік лексика	206
<i>Мұхамбетов Ж.</i> Тіл – ұлттың мәдени коды	211

ЛЕКСИКОГРАФИЯ. ОНОМАСТИКА. ҚОЛДАНБАЛЫ ТІЛ БІЛІМІ. САЛҒАСТЫРМАЛЫ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТІЛ БІЛІМІ.

<i>Жанұзақов Т.</i> Қазақ ономастикалық жүйесінің этномәдени сипаттары.....	217
<i>Жұбанов А.Қ.</i> Қазақ лексикографиясының «Тіл – қазына» атты электрондық базасы жайында	225
<i>Жұбанов А.Қ.</i> Қазақ тілі корпусындағы зат есім сөздерге лексика-морфологиялық деңгейдегі белгіленім қою бағдарламасы	228
<i>Ахметжанова З.К.</i> К вопросу о трех язычи.....	233
<i>Сүлейменова Э.Д.</i> Қиын және оңай тілдер: салыстырмалы пайымдаулар	238
<i>Иманбердиева С.Қ.</i> Көркем шығармалардағы онимдер.....	241
<i>Ғалиева Ә.</i> Абай «Қарасөздерінің» жанрлық-стильдік типі және оны аударудың ерекшеліктері.....	249
<i>Көбденова Г.Б.</i> Түркологиялық электрондық сөздіктердің даму жағдайы.....	255

Фразеологияның қазіргі жағдайы мен әлемдік ғылымдағы даму тенденциясы

Г. Смағұлова
Алматы қ.

XX ғасыр лингвистикасында фразеологиялық тұлғаларды дәстүрлі зерттеудің екі түрі қалыптасты деуге болады. Соның бірі - континенталды еуропалық, екіншісі - англо-американдық. Десек те бұлай бөлу - шартты. Себебі ғылымның дамуында географиялық шектеулі шекара жоқ. Аталған дәстүрлі зерттеулердің екі түрі де өзара байланысты және жалпы сипаттары ұқсас, алайда өзара ерекшеліктері де жоқ емес.

Континенталды еуропалық дәстүрдің арғы түп тамыры Ш.Балли [Bally 1905]; орысша аудармасы [Балли 1961] есімінен басталады. Ал Ресей ғалымдарының «тұтасқан сөздер» мәселелері туралы В.К.Поржезинский [1910]; А.А.Шахматов [1941]; Ф.Ф.Фортунатов [1956] еңбектерінен бастау алады. Бұл бастама ары қарай француз, орыс, неміс тіл білімінде жалғасын тапты.

Зерттеу дәстүрінің қалыптасуына негізгі үлес қосқан орыс лингвистері. Фразеологиялық зерттеулердің Ресейлік дәстүрі 1940 жылдары В.В.Виноградов есімімен байланысты болды. Ол швейцарлық лингвист Ш.Балли концепциясына сүйеніп, фразеологизмдердің классификациясын ұсынды. В.В.Виноградов ұсынған фразеологиялық тұлғалардың: фразеологиялық тұтастық, фразеологиялық бірлік және фразеологиялық тізбек деген үш түрі барлық фразеологиялық зерттеулердің тұғырлы концепциясы болып, ұзақ жылдар бойы орыс тілтанымында кеңестік фразеологияның дамуын айқындады. Сондай-ақ, бұл үрдіс те шетелдік зерттеушілердің және ресейліктердің еңбектерінде дамытылып, толықтырылып отырды. Мәселен, Н.М.Шанский В.В.Виноградовтың классификациясына фразеологиялық сөйлемше (өз ішінде коммуникативтік сипаттағы фразеологиялық сөйлемше және номинативтік сипаттағы фразеологиялық сөйлемше) деген түрін қосады.

Басқа тілдердегі фразеология туралы айтқанда негізінен өзге принциптерге сүйенген классификациялар ұсынылды. Мәселен, фразеология теориясын зерттеген Н.Н.Амосова, А.А.Кунин, И.И.Чернышева т.б. бар.

И.Е. Анчиков В.В.Виноградовқа қарсы ашық пікір талас ретінде өзіндік, әрі еркеше фразеология теориясын ұсынады. Ол өз зерттеулерінде фразеологияны лингвистикалық пән ретінде сөздердің тіркесімділігін – сөз формаларының тіркесімділігіне синтаксиске қарама-қарсы қояды. «Идиом» терминін И.Е. Анчиков еркін тіркестерден бастап, мақал-мәтелдер және идиомдардың мағынасына қарай кез келген сөз тіркесіне қолданады.

И.Е. Анчиковтың басты идеяларының бірі құрамына қарай кез келген тіркес байлаулы болып келеді дейді.

Өз классификациясын ұсынғанда В.В.Виноградовтан И.Е.Анчиковтың ерекшелігі ол фразеологизмдердің уәжділігінен гөрі олардың құрылымдық параметрлеріне көбірек назар аударады. Соның нәтижесінде сөз тіркесінің үш типін бөліп көрсетеді:

- бір сыңары толық, екінші сыңары жартылай мағыналы
- екі сыңары да толық мағыналы
- үш немесе одан да көп сөйлем құрылымдас толық мағыналы және бірнеше сөйлемнен тұратын [Анчиков 1997 а: 105].